

İSLÂM DÜŞÜNÜRLERİNİN YORUMLANMASI VE YORUM USUL VE AHLÂKI ÜZERİNE

Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU

Üzerinde durmak istediğimiz «İslâm Düşünürlerinin Yorumlanması ve Yorum Usûl ve Ahlâkı» konusu bazılarımıza göre pek de önemli sayılmayabilir. Bazılarımız da alışlagelmiş bir yöntemin veya bilinen usûllerin kolaylığını bir kere daha söz konusu etmenin anlamsızlığını ileri sürebilirler. Konunun üstâdları için ise böyle bir tebliğ eski köye yeni töre gibi sayılabilir; ve bu tebliğ sonuna kadar okunulup dinlendiğinde bir bilinenlerin tekrarıyla yetinildiği iddiası akla gelebilir. Fakat çoğunluğumuz, hele yeni bir Fetret Devri diyebileceğimiz bütün bir yetmişli yıllar boyunca, düşünce tenbelliğine alıştırılmış olduğumuz ve düşünce sistemimizi daralta daralta iki zıt kutupta yufkalaştırdığımız; daha doğrusu kutupların birinde iyice sığlaştırdığımız için ben, nasıl düşünülür ve karşılanılırsa düşünülüp karşılanılsın, konuyu, huzurunuzda yeni baştan getirmeği deneyeceğim. Mümkün olduğu kadar da değişik açılardan, iyi niyetle ve bilebildiğimce yeni söylemeğe çalışarak bir sonuç varmağa gayret edeceğim.

Bunun için de hareket noktam Mevlânâ Celâleddin Rûmî, fakat örneğim, hem dolayısıyla, ve belki umuduyla, yeni bir tartışma açılmasına vesile olsun diyerek hem de belirtmeğe çalıştığım konunun önemine emsalsiz bir vakı'a teşkil ettiği için Simavnalı Şeyh Bedreddin olacaktır. Böylece Simavnalı Şeyh Bedreddinin nasıl bir yorumlama kurbanı edilerek düşünce tarihimizin çarpıtılma ve Türk-İslâm düşünce sisteminde çok önemli bir köprübaşı tutulup emsâl alınmak suretiyle günümüz ve geleceğimizin devlet - millet yapısından aile bağlarına, insan ilişkilerinden metafizik bütünlüğe kadar ruh ve toplum dengesinde yapılan veya yapılmak istenilen değişme çabaları belirtilmeğe çalışılacaktır. Aynı şekilde Yunus Emrenin, değişik ve ayrı bir yöntemde Hacı Bektaş Veli'nin ve bilhassa Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin böyle bir denemenin eşğine getirilmeğe çaba sarfedilmesi için yoğunlaşmış şuurlu şuursuz didinmeler de,

asıl konumuzun çerçevesi içinde bulunduğundan, kendiliğinden belirginleşecektir.

Onuncu yüzyılın başından bu yana hem yeni bir din ve hem de yeni bir toprağın vatanlaşmak suretiyle çok sağlam bir kültür halinde yoğurulup pişmesi ve bütünleşmiş bir devlet - millet yapısında bu kültürün temelden çatıya dek ve ayrılmaz bir dayanak oluşu gözden irak tutulmazsa, en mâsum yüzlü hareketi ve gerçekten de iyi niyetle yola çıkmış herhangi bir davranışı kuşku süzgecinden geçirmek düşüncesinin kaçınılmazlığı hoş görülmelidir. Çünkü bizim kültürümüz aynı zamanda vatanımızdır; çünkü bizim vatanımız aynı zamanda da kültürümüzdür. Bunu, devlet ve millet bütünlüğümüzün kültürümüz, kültürümüzün devlet - millet bütünlüğümüz olduğu şeklinde de söyleyebiliriz. Kültürümüzün de bin yıldır bir İslâm kültürü kozasını Türk İslâm ipekleşmesinde yeni baştan ördüğü ve çok değişik, ancak kendine has bir dokuda ayrıcalıklı ve muhakkak ki güvenilir bir orijinallige ulaştığı inkâr olunamaz. Böyle bir durumda da yorumlama meselesi ister istemez söz konusu olacaktır; hattâ yorumlama, çok defa en yeni silâhın yapamayacağı kadar yıkıcı ve yok edici bir güçte karşımıza çıkacaktır. Olanları bilirsek olacakları önleyebilmek yahut karşı çıkabilmek kolaylaşır.

Beni bu konu üzerinde düşünmeğe ve huzurlarınızda konuşmağa 1970 ve 1980 yılları arasını kaplayan o çalkantılı zaman parçası sebep oldu. Ben bu zaman parçasına uzun ve haşmetli tarihimizin son bin yılında görülen İkinci Fetret Devri diyorum ve yanılmaya çağımı da sanıyorum. Birinci Fetret Devrinin belirtileri, sebepleri ve kahramanları ne ise, İkinci Fetret Devrinin belirtileri, sebepleri ve kahramanları arasında da benzerlikler vardır. Pek birdenbire ve gökten gelircesine başladığı da söylenemez. Belli ve yüzdeyüz bir yere varmak isteyen akışlar, kaynağından başlayarak yatağını, sabbıyla ve zaman içinde hazırlarlar ve kendi denizine ulaşınca kadar da engel bildiği ne varsa hepsini devirip geçmek isterler. Aksi halde öz varlığının yok oluşunu yaşamak acısını çekecektirler. Bu yüzden hiçbir akış, isterseniz adına hareket deyiniz, varamayacağı bir deniz veya kavuşamayacağı bir son noktayı düşünmeden kaynamaz ve denizine kavuşmadan da kaynağına geri dönmek istemez.

O halde, yetmişli yılları dolduran o çalkantılı zaman parçasının da bir başlangıcı vardır. Fakat bizim konumuz bu döneme bir başlangıç vakti yakıştırmak değildir. Araştırılırsa eğer 1940'lı yılların orta öğretim ders kitaplarında başlayan belirginlikler ve yorumla-

ma sonuçlarının uygulanma safhaları pekâlâ bir hareket noktası olabilir. Bununla beraber barışçı, insansever, yâni insanı ve insanlığı yükseltici unsurları ağır basmış bir neslin yetiştirilmesi amacının aksine düşünmenin de yanlış ve ters bir tutum olacağını belirtmek zorundayız. Ne var ki bu barışçı, insansever, yâni insanı ve insanlığı yükseltici unsurların eski Yunan toplumu ile Yunan kültüründen ibaret olduğunu kabul ederseniz, daha başka bir deyimle hümanizmi bir tek anlamıyla yorumlamağa kalkışırsanız o takdirde varacağınız yol yetiştireceğiniz kendi neslinizin hüsrana olur.

Biz bunu yaşamışızdır. Bu yorum ve yorumlama hatâsı yüzünden Türkiyemizde nice bin ton altın değerinde bir daha ele geçmez yıllar yok yere harcanmış ve nice bin ton mücevher değerinde genç ömürler saptırılmış, çılgınlaştırılmış, bir hiç uğruna yok olup silinmiştir.

Cevden Paşa Tarihinin, kolay bulunabileceği için örnek verdiğim yeni yayınlanmış Üçdal Neşriyatı, dördüncü cildinde, 1876'ncı sahifesinde, yorumun her iki yâni iyi veya kötü, yahut doğru veya yanlış hallerinin, o hallerden birinden yararlanmak isteyene nasıl hem ters geleceğini hem de sonucunu göstermesi bakımından ilgi çekici bir olay vardır :

1218 Hicri Muharreminde (Milâdi 1803 yılı nisan sonları) Vehhâbilerin kendi inançlarına uygun bir davranışla işgâl ettikleri Mekte'de, kutsal bilinen ev ve mezarları ve benzer yerleri yıkıp yok etmeleri üzerine hem durumu öğrenmek hem de gereken işlemlerde bulunmak üzere Âdem Efendi adında bir zât özel görevli olarak gönderilir. Vehhâbilerin Emiri Suud pek kibirli ve inançlarına göre kendini yüzdeyüz haklı bilen bir kişi olduğu için Âdem Efendiyi pek küçümser; İslâmiyette kutsal yerlerin kutsal mezarların kabul edilemeyeceğini, böyle bir hareketin Allah'a ortak koşmak anlamına geleceğini Âyet-i Kerimelerde ve Hadis-i Şeriflerden yararlanarak öne sürer. Âdem Efendi ise karşılığında başka Âyet-i Kerimeler ve Hadis-i Şerifler okuyarak Emir Suud'un iddialarını rahatça çürütür.

Karşılıklı delillerle uzayıp giden tartışmayı sonuçlandırmak niyeti ile Âdem Efendi pek bilinen Hacer-i Esved hikâyesini anlatır.

Hikayeye bakılırsa, Hz. Ömer Kâbe'yi tavâflarından birinde Hacer-i Esved'in önüne gelince durur; döner ve yüksek sesle taşar: «Senin ne yararın ne de zararın olabilir, gücüne inanmıyorum bu yüzden. Fakat Allah Katında en yüce makama eren Fahr-i Âlem Aleyhisselâma uyduğum için seni öpüyorum» der. (F. : 17)

Orada bulunan Hz. Ali bunu duyar, cevap verir, der ki: «Ya Ömer, Resûl-i Ekrem Hazretleri, Cenâb-ı Hak insanların davranış biçimlerini Hacer-i Esved'in içinde zaptetmiştir; Kıyâmet Gününde yaradılanlara tanıklık edecektir diye buyurdular. Bu Hadis-i Şerif uyarınca o taştan yarar da gelir zarar da.»

Bu söz üzerine Hz. Ömer pişman olur, Hz. Ali'ye teşekkür eder.

Bu olayı böylece anlatan Âdem Efendi, bu örnekten hareket edilince peygamberler ve velilerin de yararlı veya zararlı olabileceklerini söylemiş fakat Emir Suud, bizim düşüncelerimizi pekiştiren şu cevabı vermiştir: «İşte sizin bu türlü açıklama ve yorumlarınız halkı yanlış yola sürüklemektedir.»

Yorumun yersiz yahut yanlış yapılmış olmasının insanları da saptıracağını değil sadece, yorumun doğru hallerde de ilgisinin çıkarına olmayınca istemezliğe, redde yahut kötölemeye uğrayacağını gösterir geçmişteki bu misal yeterince ağırlık taşıdığı ve gelecek zamanlarda da geçerli sayılabileceği için benzerlerini örneklemeye gerek görmüyorum. Ancak Mesnevi'nin altıncı cildinde 170 nci sahifede geçen Kadı ile Cuha'nın Karısı hikâyesinde, ara yere sıkıştırılmış: (Peygamberlerin Seyyidi Efendimiz Sallallahu Aleyhi Vesselem'in: «Ben kimin efendisi isem Ali de onun efendisidir» tefsiridir ki münafıklar: «Kendisine müti ve kul olmuş iken bu kâfi değil mi idi ki bize yeni yetme bir gence itaat ile emreder?» diye hâşâ ta'n edici münasebetsiz sözler söylerlerdi) başlığı altındaki yorumu da sadece Yüce Peygamber gibi bir ulukeyfinin dahî kasıtlı yahut hatalı yorumlar sonucu bir takım sıkıntılı durumlara sebep olabileceği ihtimaline işaret etmeden geçemeyeceğim. Nitekim 1970 li yıllarda ve o yıllara öncelik eden zamanda da bu tür sapmalar ve saptırmalar yaşanılmıştır. Bunlardan en dikkâte değeri, çok ünlü ve Fıkıh'ta devrinde de devrinden çok sonraları da gerçek ve büyük bir bilgin olarak tanınmış bulunan Şeyh Bedreddin'dir. Fetret Devrinin en ön planda seyreden yüzlerinden biri olduğu halde İslâm hukukundaki engin bilgisi sebebiyle, şâyet son ayaklanmaya katılıp bu ayaklanmanın başında bizzat bulunmamış olsaydı, yâni siyasete karışmasaydı canından olmayacak, sonraki zamanlar Fıkıh'ta en büyük rışmasaydı canından olmayacak, sonraki zamanlar Fıkıhta en büyük hakkak ki benim ikinci Fetret Devri dediğim 1970 li yıllarda saptırılmış yorumlara sebep ve vesile de olmayacaktı. Bu yüzden bir İslâm düşünür ve bilgininin, yorum usul ve ahlâkı dışında yorumlandığı ve bu yorumların sonucunda hem o bilgin kişinin hem de halkın yanlış yollara sürüklendiği veya sürüklenmek istenildiği görüldü.

Sözlerimize bir açıklık getirmek için, usul ve ahlâkın dışında yorumlanışa pek belli bir örnek olarak olayımıza geçelim:

Simavnalı Şeyh Bedreddin 1359-1417 yılları arasında yaşamış bir İslâm bilgini olduğu halde günümüze bir İslâm düşünürü olarak kalmıştır. Bilginliği veya düşünürlüğü bir yana bırakılmış hattâ, bana göre tamamıyla iradesi dışında, büyük bir ihtimalle can korkusu yüzünden ister istemez karıştığı bir ayaklanma olayı sonucunda asılmıştır. Bütün İslâm-Türk tarihinde canı alınmak suretiyle cezalandırılan o rutbede sayılı bir-iki din adamı kişiliğindeki bilginden birisidir. Yine bana göre, ve eğer eldeki Arapçadan Türkçeye çevrilmiş tek eseri olan eski Vâridât nüshasında herhangi bir hatâ yok ise, hasta ruhlı; bir takım etkilerin altında belki de Fıkıh ilmindeki üstün bilgisine ululanmanın bunaltısında şaşkın bir insandır. Fakat düşünce yapısı ve inanç bakımından İslâmî çerçevenin içindedir. Prof. Ziyaeddin F. Fındıkoğlu'na göre de Felâsife'yi Kur'an-ı Kerime yaklaştıran bir uzlaşmacılığı dahi düşünülebilmektedir.¹

Gerçek durumu böyle iken ve ayrıca, bütün eserleri arapça olduğu, ancak Türkçeye çevrilmiş tek eseri Vâridât ile Cumhuriyet Devri yazar ve çizerlerimize şöyle böyle ipuçları verebiliyorken ilk defa Nâzım Hikmet, Türkçeyi güzel kullanabilen bir şâir olmanın verdiği cesaretle ve tabii ki uşağı olduğu inanınm özleminde Şeyh Bedreddinin Destanını yazdı. Marksist Metaryalist bir Komünistin portresiydi bu. Eserine: «Bismillâhirrahmanirrahim; Rabbim, yardım dileriz, hayırla tamamına eriştir» demeden başlamayan bir Müslüman insanın hem Müslüman hem Komünist olamayacağı dahi düşünülmeden efsaneleştirilen Şeyh Bedreddin, Nâzım Hikmetin o sakat yorumuyla Cumhuriyet Türkiyemize bir kere daha diriltilmiş oldu. Ve bu yorum, böylece işlenip geliştirildi. 1966 ile 1970 yılları arasında üstüste yayınlanmış bulunan ve sayısı beşi aşan kitap Şeyh Bedreddini anlatıyordu ve hepsi de Vâridât'ı hep Nâzım Hikmetin komünist yorumunda, açık veya kapalı ağdalaştırarak yorumluyordu. Bunlardan biri de tiyatro oyunu idi. Yâni birbirini ardınca sözde ilim ve sanat, belli bir amaca varmak düşüncesinde bir kasıtlı ve yanlış yorum yarışına girmişti. Öyle ki Toplum yayınevini (Ankara) Muhsin Ertuğrul'un altmışıncı yaş gününe adanmış, Orhan Asene tarafından yazılı ve daha sonra Ankara AST Tiyatrosunda oynanıp ödüller de kazandırılan Simavnalı Şeyh Bedreddin oyu-

(1) Sosyalizm 1. Cild Sh. 131-132.

nunda bir de önsöz bulunuyordu ve burada şu iddialar ortaya atılmaktaydı: «Çağını çok aşan, hattâ çağımızın bile kolay kolay sindiremediği düşünceleriyle bu büyük kuramcı ve eylemci, ya kendi çağında olduğu gibi bağınaz düşüncenin, skolastiğin, dinsel hoşgörüsüzlüğün, karşısına dikildiği saray güçlerinin karaladığı bir din ve devlet düşmanı olarak yargılanmış, ya da çağımızda olduğu gibi kendi düşünce sistemi içinde değil de şu ya da bu ideolojiye yatkınlığına göre benimsenmiş ya da itilmiştir.» ... (Bedreddin bir materyalist değildir ilkin. Olamazdı da. Bütün öğretisini Tanrı kelâmına dayandırmaya çalışan ve tüm eylemini Tanrı adına yürüten bir kimse materyalist olabilir mi?) ... (Bir materyalist değildir Bedreddin ama, dikkat edilecek olursak gerek öğretisinde gerek ondan sonraki eyleminde sağlam bir diyalektik metodun uygulandığını görürüz.) ... (Zaten evreni böyle bir diyalektik açıdan görüştür ki, onu devrimci bir eyleme, sonunda kellesine mal olacak bir başkaldırıya götürmüştür. Hiç değilse evreni ve toplumu Tanrı'nın ya da toplum güçlerinin kurduğu biçimde kalmış, öyle kalması gerekli ve kaçınılmaz saymadığını gösterir bu başkaldırı.)²

Karl Marx'ın tasavvuf ölçüleri içinde yorumlanmağa kalkışılması yahut Lenin'in Liberalizm çizgilerinde şerh edilmeğe yeltenilmesi gibi bir İslâm düşünürü de Marksizmin, Sosyalizmin ve bu sistemlerle bir arada bulunması zor bir ahlak anlayışının, Hümanizmin, kalıpları içinde yorumlanmağa çalışılınca tabii ki ortaya bir takım tutarsız iddialar çıkar. Ama önemli olan elde edilecek sonuçtur ve çarpıtılmış yorumların saptıracağı insan kalabalıklarıdır. Nitekim Şeyh Bedreddin'in Varidât dahil hiçbir eserinde böyle bir yorumla rastlanmayacağı Prof. Ziyaeddin F. Fındıkoğlu ile Prof. Hilmi Ziya Ülkenin kesin iddialarından da anlaşılacaktır.³ Aksine, Şeyh Bedreddin: «Kendisini mânâ âleminden kurtaramamış, o âleme inanmış bir adamdır. Fakat onun tasavvufu hiçbir vakit Mevlânâ gibi imânla, aşkla dopdolu olan, varlığını yokluğa değişen, aşkta yok olan bir erenin tasavvufu değildir; sülûkta akıl yoluyla değil aşkla menzil aşılacağını söylerken bile akıldan kurtulamamış, imânından ziyade aklından ilham almış bir hakimin tasavvufudur. Bu yüzden de İbni Arabîye çok benzer ve bu benzeyiş yüzündendir ki (Fusûs) ile meşgul olur (Mesnevî) ile meşgul olmaz.»⁴

(2) Simavnalı Ş. B.; Orhan Asena, Sh. : 5-6-7-10-11

(3) H. Z. Ü., İslâm Düşüncesi ve Z. F. F., Sosyalizm

(4) A. Gölpınarlı, Simavna Kadısı Oğlu Ş. B. S.: 38-39

Abdülbâki Gölpinarlı'nın bu sözlerini çarpıtılmamış ve yerinde bir yorumun sonucu varılmış bir tesbit örneği olarak belirtirken işaret etmek istediğimiz bu olumlu yorumun varlığı tesbiti de çürütmeği amaç edinmiş bir başka yorum olacak. Bu yorum 1970 yılında Elif Yayınları arasında neşrolunan Cemil Yener'in Varidât incelemesi önsözünde zikrolunmaktadır. Böylece ve vesile ile de ikinci örneğimize, yâni hareket noktamız olan Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye geçmiş oluyoruz.

Sözü edilen kitabın 27 nci sahifesinde yazarı olan Cemil Yener, Abdülbâki Gölpinarlı'nın sözlerini zikrettikten sonra: «Muhyiddin İbni Arabî ile Şeyh Bedreddinin Mevlânâ'ya hiç benzemedikleri söz götürmez bir gerçektir» kesin hükmünü verir ve sonra kitabının 29 uncu sahifesine kadar taşacak olan şu yorumlarda bulunur, hüküm haline getirerek devam eder, der ki: «Mevlânâ'da aşk var; bu aşk çok kuvvetli ve derindir belki, ama çok bencil ve dar hedefli. Şems-i Tebrizi'ye, kuyumcu çırağına yönelen bu aşk, Mevlânâ'ya her şeyi unutturur. Ailesinin, yakınlarının ve bütün çevresindekilerin tepkilerini hiçe saydırır. İbni Arabî'nin sevgisi, insan sevgisi. İbni Arabî insan oğluna bu dünyada idam cezasını, öbür dünyada cehennemî yakıştırmayan yeryüzünün en eski ve büyük hümanistlerinden biridir. İnsanlık, onun, bundan yediyüzelli yıl önce eriştiği insan düşüncesine henüz erememiştir.

Mevlânâ akılcı değildir belki, ama akıllıdır. Fakirliğe övgü söyleyip saltanat kurmuş, yazın Meram Bağlarında, kışın Konya köşklerinde ve sevdikleriyle bir arada yaşamının tadını çıkarmış. Onun akıllıca davranışlarından biri de kuvvetliden, zenginden yana olmasıdır. Fuad Köprülü'nün de belirttiği gibi, Mevlânâ'nın çevresinde her sınıftan, her dinden insan vardı ama kurduğu tarikat, kuvvetli ve zengin sınıfa dayanıyordu. Mevlânâ'da aşk bile yalnız yüksek sınıfın ve zengin hakkıdır.

Mesnevî'nin birinci cildinin ilk hikayelerinden birinde, güzel bir cariye'nin aşkı anlatılır: «Bir hükümdarın satın aldığı cariye sararıp solmaktadır; derdini kimse anlamaz. Hükümdara düşte bir Tanrı kulunun gelip bu derde çare bulacağı bildirilir. Tanrı kulu gelir, birçok yalancı vaatlerle kızı konuşturur. Kız, uzaklarda bulunan bir kuyumcu'yu sevmektedir. Kuyumcu getirtilir, iğrenç bir şekilde zehirlenerek çirkinleştirilir. Kız da ondan tiksindir. Sonra kuyumcu öldürülür, hükümdar dileğine erişir» Mevlânâ bu tedbiri Tanrı isteğine uygun bulur.

Mesnevi'nin altıncı cildinde de şöyle bir hikâye okuyoruz: «Hintli bir köle, zengin efendisinin kızına âşık olur. Zengin köleyi kızı ile evlendirir ama, karanlık gerdek odasına kız yerine iri yarı bir sapık sokar. Sapık genç hintliyi sabaha kadar hırpalar.»

Mevlânâ bu hikâyeyi, özü çirkin, görünüşü güzel olan dünyaya örnek vermiştir ama uygun düşmüyor. Çünkü hikâyede güzel olan kızla çirkin olan iri yarı sapık aynı varlık değildir.

Mevlânâ da Türk de kaba, çirkin, bayağı bir varlıktır :

«O kıtlık babası Oğuz oğlu uc.» C. V; S. II.

«Ey ecel, ey köyü yağmalayan Türk...» C. V; S. 84.

«Kan dökücü Oğuz Türkleri, malları yağma etmek için bir köye girdiler.»

Bunlar Mevlânâ'nın iç dünyasından gelen seslerdir. Mevlânâ'da Türk, güçlü kuvvetlidir ama akılsız ve kan dökücüdür. Mesnevi'de padişahların ve beylerin övüldüğüne sık sık rastlarız ama yoksullarla ilgilenildiği hemen hiç görülmez.»⁵

Bu çarpıtılmış yorumlar üzerinde herhangi bir açıklama yapmağa gerek görmüyorum; söylenilmek istenilen düşünce apaçıktır. Fakat başlangıçtaki: «Şems-i Tebrizi'ye, Kuyumcu çırağına yönelen bu aşk, Mevlânâ'ya herşeyi unutturur» cümlesinin altını çizmek istiyorum. Çünkü Tebrizli Şems'in misyonu üzerinde hiçbir açıklamada bulunulmadan ilişkiyi sokaktaki adamın aşkına bağlamak bir yana, cümlede kastedildiği muhakkak olan Selahaddin Zerkübî'den bir kuyumcu çırağı olarak sözedilmesi, yazanının cehaleti dışında, yorumdaki ahlak dışı tutum ve hareketten başka bir davranış biçimi değildir.

Bu davranış bütün zamanlar için söz konusudur. Olaylara ve gerçek sanılanlara, hattâ apaçık gerçek gibi görünenlere yüzden, en kolayından, ayrıca bir de kin veya kıskançlık yahut da erişilememiş ve imrenilmiş olanın yoksulluğu ile bakarsanız varılacak sonuç ancak karalamak olur. En iyi niyetlilerin bile kendi baktığı pencereden gördükleri dünya, bir ikinci pencereden daha başka türlü görünmektedir; bu pencereleri ne kadar çoğaltabilirseniz dünyayı o kadar geniş ve anlamlı görürsünüz. Hattâ aynı pencerenin değişik açılardan baktığınızda gördüğünüz âlem, ancak bakış açınız öl-

(5) Cemil Yener, Şeyh Bedreddin-Varidât, S. : 27-29.

çüsünde dar yahut geniştir. Bir de o yerden baktığınız günün o saatindeki tokluğunuz veya açlığınız, neş'eniz yahut hüznünüz, kederiniz veyahut da keyfiniz ölçüsünde gördükleriniz değer kazanır. Eğer hastaysanız sağlıklı bir dünya göremezsiniz ve çürümüş bir yüreğin sakat gözleri size hiçbir zaman huzur içinde bir âlem yaratamaz; o vakit de siz ancak hasta ve sakat bir dünyadan söz açarsınız.

Nitekim bu iki gönül birleşmesini, asıl deyimiyle bu Merc-el-Bahreyn'i (İki denizin kavuşma yeri) 1970 li yıllarda bilir bilmez bir çok kişi de böyle yazmış ve bu olmayacak yorumda ısrar edip durmuşlardır. Bu yüzden o yıllarda yayınladığı Divan'ın önsözünde A. Gölpınarlı böylelerini «acımağa da değmez; gözsüz sürüngenler» olarak vasıflandırır.⁶

Aynı şekilde Yunus Emre'nin de bu tür kusurlu, yanlış yahut kasıtlı yorumların sonucu, asıl kimliğinden döndürülüp bambaşka anlam ve kimliklerde bir Yunus Emre yüzüne büründürülmeğe çalışıldığı görülür. Nice bir kaç yüz sahifeyi dolduracak fikirlerin bir özleşmesi olan :

Yetmişiki millete bir göz ile bakmayan
Şer'in evliyasıyla hakiykatte âsidir.

Ve yine :

Yetmişiki millete suçum budur hak dedim
Korku hiyânetedir ya ben niçin korkarım?

benzeri beyitlerinin hemen ve en kolay hatırlatışının pek ucuz bir Batı lisanslı Hümanizm ölçüleriyle yorumlanması bu yüzdendir. Fakat Sabahaddin Eyuboğlu daha da ileri giderek, yine o yıllarda yayımlanmış olan Yunus Emre ile ilgili kitabında bir emekçi ruh ve sosyalist bir ozan diliyle yeni bir yirminci yüzyıl portresi çıkardı karşımıza; bu portre, Yunus Emreye Marksist bir düşüncenin ilk yaklaşışı idi.

Aynı yorum yaklaşması sanat adamlarında da görüldü. Daha sonraları pek acemice yazılmış Erol Toy'un Şeyh Bedreddin'i anlatan romanı bir yana bırakılabilir ise de, güçlü bir romancının, Kemal Tahir'in Devlet Ana'sı, Türk Tarihinin bir bölümünün Marksist

(6) Mevlânâ, Divan - A. Gölpınarlı, Milliyet Yay. I. Bas. 1971, Sh. : XXXVI - XXXVII.

açından bu ustaca yorumlanması gözardı edilemez. Yayınlandığı ikinci Fetret Devri arefesinde, usta ve güçlü anlatımıyla Türk Romanında başlıbaşına bir büyük adım olan Devlet Ana, Solun olduğu ölçüde hattâ ondan daha çok, Marksist bir sanat adamının kendi düşüncesinde başarıyla çizdiği şarap kadehli -saz çalar- bir propogandacı ozan kişiliğindeki Yunus Emre'siyle bile ılımlısından aşırısına bütün Sağ'ın alkışlarını almıştır. Aynı zamanda bir Türk Tarihi yorum denemesi idi ve yorumlama usul ve ahlâkı bir kere de Devlet Ana ile karşımıza çıkmış bulunuyordu.

Devlet Ana'ya karşılık, onun işlediği devir ve insanları kendi görüş açısından ele alan Osmanlı Üçlemesinin ilk iki kitabı, Konak ve Çatı romanları ise Türk Tarihinin, coğrafya da dahil Türk insanları ile birlikte nasıl yorumlanması gerektiğini anlatır gibiydi. Bunlara rağmen ve bu eserler Türkiye'de ve Türkiye dışında epeyce ilgi gördükten çok daha sonraları yayınlanmış olan Osmancık'ın aynı devre ve insanlara nasıl bir yorum usul ve ahlâkıyla yaklaştığı ise ayrı bir tartışma konusu olacaktır sanıyorum.

Örneklerimizi uzatmanın herhangi bir anlamı yoktur; önemli olan benzer vakıaların en belirginlerini göstermek, yorum usul ve ahlâkı üzerine söyleyeceklerimize bir temel sağlayabilmiş olmaktır. İslâm - Türk bilgin ve düşünürlerini yorumlamak ile bunların vatan coğrafyasına karışmasından oluşmuş bir tarihi yorumlamak arasında usul ve ahlâk bakımından pek büyük bir fark yoktur. Sonuçta varılacak hüküm yahut hiçbir hüküm verilmeyormuş gibi yönlendirilmek istenilen kişinin değişebilecek eğilimleri aynı yolun eğilimlerince uzanıp gidecektir.

Söylemek istediklerimi daha canlı bir örneğe bırakmak istiyorum. Düş'de bir yorum meselesi olduğuna ve yorum sözü epeyce de düş ile karışık bir içiçelikte çağrışımlara sebep olduğuna göre lütfen W. Shakespeare'in Jül Sezar piyesini hatırlayınız. Birinci perdede Sezar Mark Antanyüsün sunduğu tâcı üç defa reddetmiş olmanın gururu içinde evine dönmekte ve alkışlar ayyuka çıkmaktadır. Kalabalığın arasından cılız bir kâhin Sezar'a 15 Mart gününden sakınmasını ihtar eder.

15 Mart sabahının gecesi, Sezar'ın kadını bir düş görmüştür. Düş'e göre Sezar'ın bedeninden oluk gibi akan kanlarla Roma kızılı boyanmışcasına dehşet içindedir. Kadını, Sezar'a, Kâhin'in sözlerine uyararak o gün Senatoya gitmemesi için yalvarır. Sezar kadının sözlerine uymak üzere iken Sezar'ı öldürmeğe yeminli Brütüs ve

Kasiyüs topluluğundan gelen soylu bir kişi, ki görevi Sezar'ı kandırıp Senatoya götürmektir, evden çıkmama kararına sebep olan düşünüş öğrenince hemen yorumu tersine çevirir ve düşte görülen kanların Sezar'a muhtaç Roma'nın Sezar'dan güçlenmesi demek olduğunu inandırıcı bir içdenlik ile söyler. Sezar'ın gururu okşanmıştır yine; büyüklenmesine büyüklük katacak bir fırsat daha yakalamıştır, evden bu duygularla çıkar, Senatoda hançerlenir. Brütüs'e göre: «fesat uyanmıştır artık. Kanlar, kanlar, kanlar dökülecektir.»

O halde uyuyan fesadı uyandıracak yorumlardan sakınmanın akıllı insan işi olduğunu belirtip, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin, pek ağıza düşürülen ve akli başında araştırmacıların eserlerinde pek rastlanılmamış olan şu ünlü, gel gel, çağrısına geçmek istiyorum. Tamamı hep değişik, fakat:

Yine de gel, yine de gel, ne isen öyle gel!

İster kâfir, ister mecûs, ister putperest ol yine de gel!

Bizim dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir

Eğer yüz kere tövbeni bozmuş isen yine gel... dizisinde bulabildiğimiz bu anlamdaki rubâinin Mevlânâ'ya aid olmadığı, yanılmıyorsam Nasireddin Tûsiye aid olduğunu ileri sürenler de vardır. Profesör Mehmed Çavuşoğlu ise Ebû Said Ebul'hayr-ın veya Kâsım-ül Envâr-ın olabileceğini söyler. Kimin olursa olsun aslında bu dörtlük bir tövbeye çağırıştır, gel de günahlarında yine devam et keyfince yaşamayı sürdür demek değildir. Fakat hemen herkes iyi kötü okuyabilmişlerin hattâ okuyamamışların hepsi bu dörtlük ile günah çıkarmışlığın Hristiyan rahatlamasında, fakat yeni günahların tamamını hemen işlemeğe devam etmek üzere ve azmiyle coşmuş, sanırım hâlâ da coşmaktadır. En yeni yorum 29 Mart 1985 tarihli Güneş gazetesinin başyazısında, Güneri Civaoğlu tarafından yapıldı. «Eski Dostlar» başlığı altında: «Sodep Genel Başkanı Erdal İnönü oyunu serinkanlı ve akıllı götürüyor. Altı yıldır iktidarın uzatılmasında kalan sol kanada, bölünmeyelim, birleşelim, bütünleşelim mesajını veriyor. Ve MEVLÂNÂ POLİTİKASI uyguluyor» dedikten sonra iri puntolarla yazılmış bu Mevlânâ Politikasının ne olduğuna geçiyor: «Gel, kim olursan, ne olursan gel; aramızdan ayrılmış isen yeniden gel.»

Neredeyse Manav Bekir Efendi yahut Pazarıcı Bıçkın Receb'in müşteri toplamasını andırır çağrılar biçimi dile düşürülen varlığı yahut Mevlânâ'ya nisbeti ayrıca kuşkulu bu dâvet de tıpkı Yunus Emre'nin Batılı Hümanist yorumlanmasından nasibini alıyor, ayrı-

ca ve sanki bir Hasan Sabbah Cenneti yahut bir Epikür zevk bahçelerini andırır dergâhlarda Mevlânâ hayali, kalabalıkların rüyası haline getiriliyordu. Hele: «Ey Müslümanlar, ne yapayım ki ben kendimi bilmiyorum. Ben ne Hristiyan, ne Yahüdi, ne Mecüsi ne de Müslümanım» diye başlayan ve yine: «Namazımda kible sevgilimin yüzü oldu, gayret gözyaşlarıyla abdest aldım. Kâbede de mâbûdum sensin kilisede de» gibi hitapları sanılıyordu ki 1908 ikinci Meşrutiyetin sokaklarda sarmaş dolaş ettiği haham - papaz - hoca kolkolahğı gibi hengâmeleri düşündürtük için. Daha garibi Mevlânâ Celâleddin Rûmî'yi, Fransız «İhtilâline kadar sözü edilmeyen Türkçülük ve Milliyetçilik» akımının «yediüç yıl evvelki öncüsü» diye yorumlayanların da bulunmuş olmasıdır.⁷

Bununla beraber yorumun en acısı turizmin ağzına düşen ve oradan yayılanı olmuştur. Para, sadece para kazanmak tutkusu ile çılgın bir dolar düşkünlüğünün turizm ile izah edildiği bir sistemde sloganların mantığı pek aranmayabilir. Hattâ usul ve ahlâkın bir ölçüde değişmesine yahut yeni bir disiplinle değişik ölçülerin yerleştirilmesine göz yumulabilir. Fakat yorumda şursuzlaşmak başlanacak ve karşılığında özürler sıralanabilecek bir tutum olarak kabul edilmemelidir. Hele akıl almayacak bir zaman derinliğinde ve bedeli ödenemeyecek yorgunluklar, emekler, canlar ve gözyaşları... evet gözyaşları pahasına yaratılmış bir vatan coğrafyasında toprak, hiç bir yoruma açık tutulmamalıdır. Meselâ has adı, senin verdiğin, senin olan adı var iken kendi can evine Kapadokya diyemezsin, Antalya'yı yorum zorlamasında Pamphylia diye düşünüp Noel Baba uydurmasına mekan arama heveslerine kapılamazsın. O zaman ayağınızın altındaki toprak da kaymağa başlar ve siz, başlangıçta acısını sezemediğiniz heyelânın çöküntüsünden kurtulamazsınız. Başkasının zenginliğini harcamak ve o zenginliğin vitrininde süslenmek kolay ve çok rahattır, ama, gün gelir varını harcadığın, vitrinini kullandığın kişi senin efendin olur.

O zaman ne yapacaksın?

İnsan, kendine bir kere döner, belki iki kere dönebilir gücü varsa; üçüncü kendine dönüşünde özünden çok şey yitirmiş olduğunu görür, belki özünü de bulamaz artık. Bu hüznü yaşamak ise ölümün bir başka yüzüdür.

Öyleyse gereğini gerektiğinde yapmak, dengi dengiyle ölçmek

(7) Türk Yurdu, Mevlânâ Özel Sayısı, Sh. : 49.

ve altını miskal ile tartmak usûlünde düşünmenin doğruya varmada ilk adımı başlatacağına inanmamız icabediyor. O vakit bir yol belirlenecektir. Bu yol, izleyeni en az kuşkulara ve en fazla güvenilir olana götürecektir. O takdirde de doğru olan, iyi olan, güzel olan kendiliğinden ortaya çıkacak, kimse zarara uğramayacak, aldatılma denilen nesne yenilmiş olacaktır. Daha doğrusu Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin henüz sağlığında çekmiş olduğu acıyı, hiç değilse ondan başkaları ölümlerinden yüzyıllarca sonra çekmemiş olacaktırlardır :

Men, bende-i Kur'ânem eğer can dârem
Men, hâk-i reh-i Muhammed i Muhtârem
Eğer nakl küned cüz in kes ez güftârem
Bizârem ez ü, v'ez ân sühen bizârem.

(Canım bedenimde oldukça Kur'ânın kuluyum ben; peygamberlerin en seçkini olan Hz. Muhammed'in yolunun toprağıym. Eğer bir kimse benim bu söylediğimi başka türlü yorumlarsa ondan da, o yorumdan da rahatsız olurum.)⁸

Bu rubâî Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin söz nakledenlerden ve tabiatıyla yahut dolayısıyla o sözü şerhederek, yorumlayarak, ayrı anlamlara çekerek başkasına aktaranlardan bezginliğini anlatmakla kalmıyor, bize kendisinin ne şekilde yorumlanması gerektiğini de açıkça belirtmiş oluyor. Mevlânâ'yı, yâni, bir Türk - İslâm şair ve düşünürünü...

Hiç şüphe yok ki bir İslâm düşünürü veya bilgini, yahut sanat adamı, her Müslüman gibi Kur'ân-ı Kerim'in dışına çıkması imkansız bir insandır. Ayrıca ve tabiatıyla da Peygamberin, Hz. Muhammed'in yolundan ayrılmayacaktır. O halde İslâm düşünürünün eserinden yorum yoluyla bir sonuca varılmak isteniliyorsa veya herhangi bir meseleye o yorumla ışık tutulmak isteniliyorsa yorumun Âyet-i Kerimeler, Hadis-i Şerifler ve İslâmî kıyas ölçülerinin ve yollarının dışına çıkmaması gerekir. Bu cümle ile şöyle de düşünebiliriz: Meselâ Burhan Toprak'ın Yunus Emre adlı kitabında öne sürdüğü gibi Yunus Emre'yi Fransız 15 nci yüzyıl şairi François Villon ile karşılaştırmağı denemek verilmek istenilenin tamamen dışında çağrışımlara yol açabilir. Yine bunun gibi kökeni Yahudî - Hristiyan kaynaklardan gelişmiş Mistisizm'i tasavvuf ölçülerinde değerlendirmek yahut aksini eşleştirmeye çalışmak da dengesiz düşün-

(8) A. Gölpınarlı, Rübâiller, Remzi Kt. 1964 Sh. : 112

celerin doğmasına yardımcı olabilir. Aynı Yahudî - Hristiyan ortaklaşmasının bir insanî değer ölçüsü olarak da bilinen Hümanizm'i, İslâmın bütün insanları eşit ve ayrıcasız kabul eden ana ilkesiyle bir tutup herhangi bir İslâm düşünürünü yorumlamağa kalkışmak insanı hiç de doğruya götürmüş olmaz, sadece bazı meclis ve mahfellerde sempatikleşmeye ve benimsenmeye sebep ve vesile olur.

İslâm kesin bir şeriattır. En serbest ve en hayali ve havaî düşünen bilgini yahut düşünürü veya sanat adamı ise iki ayağından biri ve mutlaka hiç kımıldamaması gerekeni kesinlikle şeriatta çakılı duran öteki ayağı çizebildiğince geniş dâireler çizabilen pergele benzer bir insandır. O hiç kımıldamaması gereken ayağı şeriattan ayrıldığı an o insan da artık İslâm dünyasından ayrılmış olur. İslâm dünyasından ayrılmış bir kişinin düşünceleri ve sözleri de İslâm'ın dışında olacağından nasıl bir yorumla o kişiyi ve İslâm'ı bir arada tutabilirsiniz? Bu yüzden Şeyh Bedreddin, Vâridâtında sık sık ve muhakkak ki bocalayacağını ve dâireden dışarıya çıkacağını sezdiği anlarda kaçiverir ve: «Ötesini sen anlayıver gayri» yollu cümleler ile okuyucuyu zorlar. Hele yaşadıkları zamanda, üstelik bütün söylentilerin üstesinden gelebilecek derecede yücelmiş bir düşünür veya şairin Müslümanlığını gölgeleyecek söz ve davranışları hiç bir vakit söz konusu edilemez. Mevlânâ'nın sık sık: «Mesnevimiz birlik dükkanıdır; birden başka ne belirirse puttur» ve «...Altı yönde de, altı yönün dışında da tapılacak hep O'dur.», «Peygamberimizin yolu yordamı aşk'tır. Biz aşktan doğduk...» gibi açık ikrarlarda bulunması, Yunus'un Allah'ı ve Peygamberini dilinden düşürmemesi bunun için der.

Konunun biraz daha açılabilmesi, usul ve ahlâk yönüne geçilebilmesi için burada bazı mefhumların açık tarifinin yapılması gerekiyor. Önce İslâm'ın ne olduğunu ne olmadığını görelim: İslâm, Hz. Muhammed'in Allah tarafından tebliğ edilmesi için görevlendirildiği dindir. Yolu Kur'an'dır. İslâma inanan, farz kılınanları yerine getirmeğe ve haramlardan kaçınmağa mecburdur. Farz kılınanlara, haramlardan kaçınmağa, yâni Hz. Peygamberin tebliğ ettiklerine inanmak imandır. İnanan insan mü'mindir. İnanıp iman edip de ibadetinde kusur etmeyenlere Müslüman denir.⁹

İslâm kelimesi Allah'a, Allah'ın emirlerine, ezeli ve ebedî kanunlarına uymağı ve bu sayede huzura ve barışa kavuşmağı ifade

(9) Tam İlmihâl-Saadet-i Ebediye, H. H. Işık, S. : 18

eder. Allah herşeyi bilgi ve hikmetle kucaklamıştır. Keyfilik, isteğe göre değiştirmek yahut değişmek yoktur. Büyü, sihir, şunun bunun hoşuna gitme veya yaranma kaygısı düşünülemez. Din adamlarının yahut bilenlerin veya bilme iddiasında olanların keyfine göre hareket edilemez.¹⁰

İslâm Dininde Müslüman kişi, âyet-hadis ve icmâ-i ümmet esaslarına dayanan din kaideleri, yâni din kanunu olan Şeriatten dışarı çıkamaz. Şeriatın kelime anlamı, doğru yol demektir; Allah'ın emridir. Bu yüzden Mevlânâ ve diğerleri kendilerini pergele benzetirken asıl, bulunduğu noktalardan hiç bir zaman sapmayacak olan sâbit ayaklarının Şeriatte bulunduğunu söylerler. Böyle bir durumda hangi İslâm düşünürü adımı şeriatten dışarı atabilmeği düşünür? Düşünebileceğini dahi sanmıyorum çünkü imân eden için Allah Bilen'dir. Allah'ın Bilen olduğunu bilmezlikten gelebilecek bir İslâm düşünürü tasavvur edilemez. Hele Şeyh Bedreddin gibi Fıkıh âlimlerimizin en şöhretlilerinden olan biri ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi Nağz-i Kur'ân (Mesnevî) yazmış olanı için...

Diyelim ki düşündü ve yine diyelim ki yorumlarını şeriata aykırı yaptı ve meselâ Şeyh Bedreddin gibi komünizm yahut onu andırır yorumlarda bulundu. Hattâ böyle bir yöntemle yönetilen hükümette iktidar olmak üzere sistemleştirdiği düşüncesini bayrak yapıp ayaklandı, ve, başardı. O zaman Şeyh Bedreddin'e siz ancak Türk asıllı bir materyalist dersiniz, onu İslâm halkası içinde düşünemezsiniz. Küfre varmış bir kişinin imânı zedelenmiştir, imân ise İslâmiyetin ana şartıdır. Yeri geldiği için bir kere daha belirtelim: Şeyh Bedreddin'in eserlerinde yorumlandığı veya sürüklenmek istenildiği yönde küçük bir telmih olmadığını kesinlikle belirtenler güvenilir ilim adamlarıdır; Varidâta ise tek bir söz bulamazsınız. Şehzâde Mûsa belli ve kaçınılmaz birtakım siyasi sebepler ve daha önce tanımış olması yüzünden onu, yararlanmağı düşündüğü bir makama getirmiş, orada Şeyh Bedreddin, zaten İslâmın mânâsında varolan hareketlerden birini, toprak ve mal dağıtımını ihtiyacını çektikleri kalabalıkları kendi çevrelerinde toplamak niyetiyle çıkarları için kullanmıştır. Burada, «ayaktakımı ve zincirlerinden başka yitirecek bir şeyleri bulunmayan çulsuzlar» edebiyatını yapmak pek çok ucuz, kolay fakat çok yanlış ve muhakkak ki kasıtlı olur. Aksi

(10) Kur'ân-ı Kerim, Sûre ve âyetler : 11-164, 213, 256; III-190, 191, 195; IV-25, 94, 135; V-18; VI-52, 99; VII-54; X-5, 6, 67, 99; XI-31 ve birçok yerde birçok def'a.

halde Musa'nın saltanatı kaybetmesine rağmen Çelebi Mehmed'in Şeyh Bedreddin'e dokunmaması, onu, o vakte göre de olağanüstü bir davranışta bulunup, günde bin akçe ödenmek üzere İznik'e sürgün göndremesini açıklamak mümkün olmazdı. Şeyh Bedreddin'in asıl dıramı orada başlar ve biz İznik'te, bir düşünürün düşüncelerinin nasıl ayağa düşürüldüğünü, nasıl bir siyasi çıkarlar uğruna kötüye kullanılıp propaganda aracı kılındığını görürüz. Hattâ daha ileriye giderek diyebiliriz ki, orada o vakit yapıcı olabilecek kadar sağlam düşüncelerinin nasıl ters yorumlarla yıkıcı hâle getirildiğini görmek mümkündür. Şeyh'in İznik'ten kaçıışı ve son ayaklanmaya katılışı ise sadece korkudandır; can korkusu yüzünden.

Fakat Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Yunus Emre ve benzerlerinin usul ve ahlâk dışı yorumlanmalarının, bu kadarcık olsun, sebebi yoktur. Bu yorumlarda kasıt yoksa eğer hatâ vardır, yanlış anlayışlar vardır; bunlar da kavram kargaşası yüzünden gelişmiş olabilir. Bu ihtimal yüzünden bazı kelimeleri ve anlamlarını tekrarlamamız gerekiyor. Çünkü bugünkü konuştuğumuz dilin bir imparatorluk dağılması mecburiyeti olan Osmanlıca, yorum yerine tefsir, şerh, izah, tafsil ve uzak bir akla gelirlilik ile de tesnül kelimelerine ağırlık veriyordu. Bunlardan tefsir tam anlamında yorum demektir. Kur'ân-ı Kerim'in anlam bakımından izahıdır. Şerh: açma, açıklama, ayırma, bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap ve açık anlatma mânâlarına gelir. İzah ise, apaçık anlatma demektir. Tafsil, etraflı olarak bildirme, uzun uzadıya anlatma anlamında; teshîl ise kolaylaştırma yerine kullanılıyordu.

Bunlardan şerh ile ilgili kişiler, eskilerin şârih dediği ve aynı zamanda tefsir de yapabilenler için Kur'ân-ı Kerim'de şu üç Âyet ile çok açık kayıtlar konulmuştur :

Sûre-i En'am'da 115 ve 116 ncı Âyetler: «Rabbinin sözü doğruluk ve adalet yönünden tam kemâlinedir. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O Sem'idir, Alîmdir. Eğer sen yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan seni Allahın yolundan saptırırlar; ancak zamana uyarlar ve yalnız yalan söyleyip dururlar.»

Sûre-i Âl-Umran'da 78 nci Âyet ise: «Onlardan bir gürüh vardır ki kitapta olmadığı halde kitaptan zannedesiniz diye dillerini eğip bukerler. Allah katında olmadığı halde, Allah katındandır, derler. Allah adına bile yalan söylerler.»

Bu durumda bir İslâm düşünürü, bilgini yahut san'at adamı, yaşadıkları zaman, mekân ve davranışlar da düşünüldüğünde, bağ-

lı bulunduğu sistem ve disiplinin dışında nasıl hareket edebilir? Ede-meyeceğine göre yazıp söylediklerini başka kalıplarda ve denklemlerde çözümlenmenin doğruluk derecesi ne olabilir?

Bundan önceki tariflerden anlaşılacağı üzere yorum tenkit değildir. Yarı şaka yarı ciddi söylenmiş, hiçbir şey olamayanlar tenkitçi olurlar sözünü bir kenara bıraksak bile her tenkitte muhakkak ki biraz haset bir çok da üstünlük duygusu bulunur; en azından bir varlık meydana getiren başka birisi tarafından değerlendiriliyor demektir; bu bile bir büyüklenme sebebi sayılabilir. İşin içine, ben biliyorum; bu böyledir, böyle olmalıydı.. hissi girdiğine göre tarafsızlık her an söz konusu edilebilir.

Yorum tartışma da değildir. Çünkü tartışma ne kadar iyi niyetli bulunursa bulunsun her iki taraf için de bir benlik duygusunun etkisi altında geçer.

Yorum yargılama da değildir. Yargılamada yasalar, töreler, gelenek ve görenekler olduğu kadar vicdan bağı da yargıyı bağlayacaktır.

Fakat yorum, bunlar olmadığı halde bunları da yüklenmiş ve yüklenirken o duygulardan arınma gayretinin yorgunluğuyla daha bir ağırlaşmıştır. Yorumun sadece bir sosyoloji terimi olarak anlamını düşünürsek yolumuz yarı yarıya aydınlanır sanıyorum. Sosyoloji, terim olarak yorumu: «Rüyayı veya başka bir olağanüstü olguyu mistik görüşe göre yorumlamaktan ibaret âdet» diye açıklar.¹¹ Bu açıklamaya göre iyiye yormak vardır, kötüye yormak vardır. Burada lütfen bir kere daha W. Shakespeare'in Jül Sezar oyununda birinci perdeyi hatırlayınız.

Bu takdirde yorumda usul ve ahlâk kendiliğinden ortaya çıkıyor ve şöyle sıralanıyor: Yalan ve sapıtma yok. İyiye kötü, kötüye iyi demek.. yok.

Olanlar nedir?

Söz, hareketi, tavrı çağına göre ölçmek; olayları kendi yatağının dışına çıkarmadan kendi akışı içinde değerlendirmek. Yoksa Dicle yatağı ve Dicle akışı içinde Fırat akışı değerlendirilmeğe kalkışılırsa Keban bulmak mümkün olamaz. Yahut Marksın 14-15 nci yüzyıl Türkiye'sinde cübbe giydirip sarık sardırırsanız veya buna yeltenmeğe kalkışırsınız Stalini nerede dirilteceksiniz?

(11) H. Ziya Ülken, Sosyoloji Sözlüğü Sh. : 333

Aynı şekilde Anadolu ve Rumeli topraklarımızın Türkleşmesini ve vatanlaşmasını; Dandanakan-Malazgirt-Miryekfelonya (Kumdanlı) üçlemesinden güçlenmiş Yesevî Dervişlerinin bir karınca ordusu acelesinde Anadolu ve Rumeli topraklarımızı harmanlamasındaki hikmetinde çözemiyorsanız Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye kapitalist düşkünü, Hacı Bektaş Veliye de proleterya babası yakıştırmasını çekinmeden yapıştırırsınız; fakat gülünç olursunuz. Nitekim, Cumhuriyet Gazetesinin 31 Mart 1985 tarihli nüshasında Mehmed Kemal imzasıyla Şiirde Ortaklık başlığını taşıyan yazıda da böyle bir örnek görebilirsiniz. Şeyh Galib'den söz edilen bu yazıda:

Hep vârını mestânın almış o nigh-i mest
Vâr ise biraz neş'e meyhânede kalmıştır

beyti üzerinde yapılan yorumda aynen şöyle denilmekte: «İçki, sarhoşluk da bir tür san'attir. Onun için Gâlib Dede gibi şairler içkiye dizelerinde büyük önem verirler.»

Dizinde bir padişahın uyuyup huzur duyabileceği bir sükûn ve irfân canlılığı olan Galata Mevlevihânesinin bu ağırbaşlı, pek kibar şeyhini düşününüz; bu düşüncenize Mevlevî âdâb ve erkânının ve nice çileler doldurmuş bir tekke dervişinin incelmelerde yücelmiş gönlünü ekleyiniz; sonra Divan Edebiyatının tasavvufi inbiginden süzölmüş mazmunlarını aklınıza getiriniz; ancak bunlardan sonra Divan Edebiyatımızın bu en son doruğu ve o dorukta en muhteşemi için meyhanenin nasıl bir melce olabileceğine siz karar veriniz.

Bu düşünce ile yorum altını miskal ile tartmaktır demektediriz.

Mesnevi'den alınmış iki hikâye ile sözü bağlamak istiyorum. Dördüncü cildin otuzuncu sahifesinde, bir ceviz ağacını silkeleyip cevizler, ulaşamayacağı bir su dolu çukura düştükçe onların çıkardığı sestən zevk alan adamın hikâyesi şöyle anlatılmaktadır: «Susuzun biri, su dolu derin bir çukurun başında, ağacından ceviz silkeleyordu. Cevizler suya düştükçe çıkardığı sesi dinliyor, suyun tomurcuklanmasını seyrediyordu. Bir akıllı ona: «Bu işten vazgeç, cevizler seni gittikçe susatır» dedi. «Suya bir hayli ceviz düşüyor ama su senden çok uzakta, aşağıdadır. Yukardan aşağıya inmezsen suya kavuşamazsın.»

Ceviz silkeleyen ise: «Benim maksadımı ceviz toplamak sanıyorsan, aldaniyorsun; görünüşe ne bakıyorsun sen? Maksadım, suyun sesini işitmek, tomurcuklanmasını seyretmektir» cevabını verdi. Susuzun âlemdeki işi gücü havuzun kenarında durmadan dolanmak-

tır. Hacının Kâbeyi tavâf eylemesi gibi susuz da suyun çevresinde dolaşır, seyreder, suyun sesiyle yetinir.»

Bir de üçüncü cildin 106 ncı sahifesinden bir hırsızın hikâyesine bakalım; başlığı: (Gece yarısı duvar dibinde, «Ne yapıyorsun?» diye sorulunca, «Davul çalıyorum» diye cevap veren hırsızın hikâyesi)dir. Bu hikâyeye Mevlânâ: «Şu hikâyeyi dinle» diye başlıyor ve devam ediyor: «Bir gece hırsızın biri duvarı delmeğe uğraşıyordu. Uyanık olan hasta ev sahibi yavaş yavaş gelen tak tak seslerini duyunca dama çıkıp aşağı doğru eğilerek hırsıza: «Orada ne yapıyorsun? Hayrola?. Vaktin gece yarısı olduğunu bilmez misin? Kimsin nesin?» deyince, beriki: «Davulcuyum» cevabını verdi.

Orada ne işi olduğunu tekrar sorunca da hırsız, davul çaldığını söyledi. Ev sahibi: «İyi ama» dedi, «Hani davulunun sesi niye çıkmıyor?» Hırsız: «Onun sesi yarın çıkar; evvah naraları gönülleri yakar» dedi.

O yalan, eğri ve düzme bir söz ama bu eğri sırdan bir şey anlamadın.»